

УДК 1 (091): 12 "16/19"

ІСТОРІЯ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (XVII – ПЕР. ПОЛ. XX СТ.)

Андрій Синуця

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: andriy-synytsya@yandex.ru

Проаналізовано історію викладання філософії у Львівському університеті з часу виникнення Львівської єзуїтської колегії і аж до початку II світової війни. Окремо розглянуто такі етапи викладання філософії у Львівському університеті: I. Місце курсу філософії у системі єзуїтської освіти (XVII ст.); II. Філософські дослідження професорів кафедри філософії (кін. XVIII – кін. XIX ст.); III. К. Твардовський та його учні (кін. XIX – пер. пол. XX ст.). На основі аналізу як сучасних наукових розвідок, так і архівних документів зазначено вагомність внеску викладачів Львівського університету в розвиток української культури і філософії.

Ключові слова: історія філософії, викладачі Львівського університету, предмет філософії, єзуїтська освіта, вчення К. Твардовського.

Звернення до історії академічної філософії в Україні дає змогу більш чітко окреслити роль і місце української філософії у світовому історико-філософському процесі. Академічна філософія в Україні почала активно розвиватися наприкін. XVI – на поч. XVII ст., саме тоді, коли почали виникати перші братські школи і почали діяти перші середні та вищі навчальні заклади. Одним з осередків академічної філософії в Україні у ті часи стає Львівська єзуїтська колегія, заснована у 1608 р. Важливість колегії у Львові для розвитку освіти на теренах українських земель, що входили до складу Речі Посполитої, відзначив польський король Ян II Казимир, який 20 січня 1661 р. надав їй "гідність академії і титул університету".

Діяльність викладачів філософії у Львівському університеті заслуговує на особливу увагу, адже саме їхня наукова діяльність впливала на розвиток не лише вищої освіти в Галичині, але й на поступ української та польської філософії. Серед відомих викладачів філософії, що творили у стінах Львівського університету, варто зазначити імена Віта Фрехи (?–1809), Петра Лодія (1764–1829), Вацлава Міхала Фойгта (1765–1830), Вацлава Гана (1763–1816), Францішка Стронського (1803–1865), Ігнація Яна Гануша (1812–1869), Миколи Липинського (1807–1873), Олександра Рациборського (1845–1920), Казимира Твардовського (1866–1938), Романа Інґардена (1893–1970) та ін.

На сьогодні зацікавлення філософськими ідеями цих учених зростає, про що свідчить поява низки наукових розвідок. Зокрема, монографії Т. Шевченко

[16], в якій є відомості про специфіку викладання філософії у Львівській єзуїтській колегії; монографії Д. Кирика та А. Сініциної [5] і дисертації І. Кравчук [6], в яких проаналізовано життєвий і творчий шлях видатного українського мислителя, професора кафедри логіки, метафізики і моральної філософії Львівського університету П. Лодія; ґрунтовних наукових розвідок Я. Воленського [1] та Б. Домбровського [4], в яких досліджено філософські ідеї професора кафедри філософії Львівського університету К. Твардовського та його учнів – Я. Лукасевича, Ст. Лесьневського, К. Айдукевича та ін. Особливо варто відзначити фундаментальне дослідження польських істориків Л. Фінкеля та С. Старжинського [19], яке є цінним джерелом для вивчення філософських поглядів професорів Львівського університету в 1784–1894 рр. Однак згаданих вище публікацій є не достатньо для якісного і цілісного розкриття теми статті. Тому, крім класичних і сучасних наукових розвідок українських і польських авторів, ми використовуємо матеріали 26 фонду (“Львівський університет”) Державного архіву Львівської області (ДАЛО).

Мета нашого дослідження – історична реконструкція процесу викладання філософії у Львівському університеті в XVII – пер. пол. XX ст. Реалізація поставленої мети зумовлює таку послідовність викладу матеріалу:

I. Місце курсу філософії в системі єзуїтської освіти (XVII ст.).

II. Філософські дослідження професорів кафедри філософії (кін. XVIII – кін. XIX ст.).

III. К. Твардовський та його учні (кін. XIX – пер. пол. XX ст.).

Розглянемо ці періоди розвитку філософської думки у Львівському університеті детальніше.

I. Місце курсу філософії в системі єзуїтської освіти (XVII ст.)

Навчання у Львівській єзуїтській колегії, що належала до закладів вищого рівня, розпочиналося у класі інфіми, а згодом продовжувалось у класах граматики, синтаксису, поетики, риторики, філософії і богослов'я (теологічний відділ засновано у 1650-х рр.).

Класи інфіми, граматики і синтаксису зараховували до нижчих граматичних класів. У першому з них вивчали латину на основі єзуїтської граматики Альвара; у другому – засвоювали основи синтаксису і читали твори латинських авторів; у третьому – завершували вивчення граматики й уже вільно могли розмовляти латинською мовою. Класи поетики і риторики належали до вищих або гуманістичних класів. Навчання у класі поетики було зосереджено навколо поетичної і прозаїчної стилістики, а у класі риторики – навколо штудіювання творів Цицерона й інших класичних ораторів, щоб вдосконалити навички проповідницької майстерності.

Клас філософії, що разом із богослов'ям належала до “вищих наук”, у Львівській єзуїтській колегії відкрили 1612 р. Філософію, згідно із “Ratio studiorum” (всеохоплюючою програмою єзуїтського шкільництва), тлумачили не інакше, як підготовчий курс до богослов'я. Вивчення філософії опиралося на вчення Аристотеля і прихильних до його творчості коментаторів, зокрема Томи Аквінського, Франциска Суареза.

Програма філософії була розрахована на три роки: на першому році вивчали логіку (діалектику), на другому – фізику (філософію природи), на третьому – метафізику (науку про духовні першооснови буття).

Курс логіки був вступним до філософії. Він опирався на “Вступ” Порфирія та “Органон” Аристотеля. Серед підручників із логіки, які використовували професори-єзуїти, були “Introductio in dialecticam Aristotelis” (Рим, 1561) Франсіска де Толедо, “Commentarius in Aristotelis Methaphisicam” (Рим, 1577) та “In universam Aristotelis Logicam commentaries” (Рим, 1572) Педро Фонсеки. Питання, що розглядали у цих підручниках, були традиційними: про дефініції, види суджень, силогізми, логічні помилки тощо. Викладання логіки у Львівській єзуїтській колегії, як у принципі й в інших єзуїтських навчальних закладах, було доволі схоластичним і не приносило відчутних результатів. А тому слушно зауважує О. Маковельський, кажучи, що “схоластична логіка ставила перед собою завдання озброювати мистецтвом доведення і спростування, а не переслідувала ідеї навчити прийомам відкриття нових наукових істин” [8, с. 278].

На другому році філософських студій вивчали фізику, або ж філософію природи. Виклад ґрунтувався на творах Аристотеля: “Фізика”, “Про небо”, “Про постання і загибель”, “Метеорологія”, “Про душу” та ін. Вивчення фізики, як зазначає Л. Фінкель, було “...поєднано з математикою, астрономією і метеорологією” [19, с. 18]. У межах математики, що спиралася на “Начала” Евкліда, вивчали арифметику, геометрію і початки тригонометрії.

На третьому році вивчали метафізику, що ділилася на онтологію, космологію, психологію, натуральну теологію й етику. Виклад ґрунтувався на “Метафізиці” та “Нікомаховій етиці” Аристотеля. Викладання філософії було чітко регламентовано правилами, викладеними у “Ratio studiorum” [21].

Загалом, навчаючи філософії, професори-єзуїти використовували схоластичний метод: виклад матеріалу відбувався у формі питань (“квестій”). Кожна “квестія” містила тезу, пояснення ключових понять, наведення різних поглядів на одну тему, спростування хибних поглядів, висновки. Філософія перебувала під значним впливом теології і повністю узгоджувалась із правдами віри. Багато питань, які детально розглядали в курсі філософії, були теологічними за суттю: тлумачення проблеми природи Бога, створення світу, його минулості, безсмертя душі тощо.

Серед перших викладачів філософії у Львівській єзуїтській колегії були поляк Якуб Големовський (1612/15), англієць Роберт Бедфорд (1615/17), поляки Томаш Вронявський (1616/18), Мартин Залевський (1618/19 – логіка, 1620/1621 – філософія), прус Томаш Ельжановський (1622/23 – філософія, 1623/24 – метафізика), поляки Станіслав Смялкович (1626/27 – метафізика, 1627/29 – філософія), Станіслав Куклінський (1630/32), прус Паулюс Парісіус (1632/34), русин Станіслав Тарановський (1634/36), поляк Войцех Могильницький (1635/37), русин Симон Квапих (1637/38, 1638/39, 1639/40), прус Зигмунд Веверський (1640/42), поляки Мацей Тлущинський (1642/44), Петро Зборовський (1644/46), русин Данило Луканович (1646/48), поляк Станіслав Копровський (1648/49) та ін. [Див.: 16, с. 229–262]. Всі вони були з числа кращих колишніх студентів єзуїтських колегій та не мали наукових ступенів. Хоча, починаючи з 1673 р., у Львівському університеті почали надавати ступінь доктора теології, а в деякий

час можна було отримати і ступінь доктора філософії [20]. Прочитавши курс філософії у Львівській єзуїтській колегії, професорів-єзуїтів переводили в інший навчальний заклад Товариства Ісуса.

Керівництво Ордену єзуїтів цінувало у викладачах передусім не новаторство у власних курсах, а вміння слідувати традиції. Не дивно, що за понад сто років єзуїтське шкільництво не дало відчутних наукових результатів і не сприяло розвитку науки як такої. Однак, незважаючи на це, багато випускників Львівської єзуїтської колегії (з 1661 р. – *de facto* Львівського університету) стали відомими свого часу державними і культурними діячами. Серед них варто відзначити імена Інокентія Гізеля (1600–1683), відомого українського філософа-богослова, якого Лазар Баранович навіть назвав “українським Аристотелем”; Митрофана Слотвинського (?–1752), ректора Слов'яно-греко-латинської академії у Москві; українського мандрівника і письменника Василя Григоровича-Барського (1701–1747); Амвросія Зертис-Каменського (1708–1770), педагога, архієпископа московського і калузького; Ігнація Красіцького (1735–1801), польського поета, драматурга і публіциста й ін.

Зазначимо, що викладання філософії у Львівському університеті відбувалося під жорстким впливом єзуїтів аж до моменту закриття цього Ордену 1773 року. Відомими філософами-єзуїтами на той час у Львівському університеті були Єржи Ґенґель (1687/89), Казимир Островський (1699/1701), Ян Ковальський (1744/46), Ґжеґож Пірамович (1771/72) [Детал. див.: 17]. Починаючи зі середини 1770-х років, викладання філософії в університеті зазнало організаційних і змістовних змін. Це було зумовлено реформами австрійського імператора Йосипа II, наслідком яких стало офіційне відкриття Львівського університету 21 листопада 1784 р. (відомості про професорів кафедри філософії Львівського університету в 1784–1939 рр. подані в таблиці 1 наприкінці статті).

II. Філософські дослідження професорів кафедри філософії (кін. XVIII – кін. XIX ст.)

Після того, як єзуїти 1773 року були визнані поза законом на території Австрійської імперії, постало питання про запрошення нових викладачів, які б працювали у Львівському університеті. На філософському факультеті в той час почали працювати Ф. Ґюсман (фізика), І. Рейн (математика), Й. Лізґаніґ (технологія і механіка), Й. Скобера (німецька мова). У листопаді 1774 р. до Львівського університету з Відня прибув новий професор логіки, метафізики і етики Віт Фреха (?–1809).

Тисяча сімсот вісімдесят п'ятого року в Львівському університеті запровадили трирічний курс навчання філософії (до того був дворічний), який, як і в єзуїтів, називався відповідно логікою, фізикою і метафізикою. На першому році навчання, крім логіки, студенти-філософи вивчали чисту математику, загальну історію, натуральну історію (поєднану з географією), дипломатику, класичну літературу. На другому – фізику, прикладну математику, загальну історію; продовжували читати класиків. На третьому – метафізику, тобто космологію, натуральну теологію й етику (*Moralphilosophie*), а також загальну історію, нумізматику, естетику, практичну математику, геометрію і технологію.

Передбачено, що кожен із тих предметів професор мав викладати за певним чітко встановленим підручником, головню не відхиляючись від його теми. Зокрема, виклад логіки, згідно з укладом 1801 р., відбувався за підручником німецького філософа, еkleктика поглядів Г. Ляйбніца та Х. Вольфа, Й. Г. Х. Федера "Institutiones logicae et metaphysicae" (Геттінген, 1797, 4-те видання) [18]. У курсі логіки за цим підручником В. Фреха зі студентами розглядав питання природи людського інтелекту, його операції, мисленнєві, мовні й писемні знаки, концепти, судження, визначення, силогізми, історію логіки – від Зенона Елейського до Х. Вольфа і Г. Ляйбніца. Автор підручника спирався на логічні трактати Аристотеля, Т. Гобса, Дж. Лока, Н. Мальбранша, К. Гельвеція, Г. Ляйбніца, Х. Вольфа, І. Ламберта. У курсі ж метафізики вивчали такі структурні підрозділи: онтологію, психологію, космологію, натуральну теологію.

Що ж стосується філософських поглядів самого В. Фрехи, то про них нічого не відомо, адже він нічого не писав. Він був типовим представником епохи Просвітництва, шкільного мислення; його викладів, фактично, не торкнулися філософські реформи І. Канта. Хоча, як викладач, він був дуже логічним, послідовним, зрозумілим і цікавим для студентів, як про це можна судити на основі записів Краттера [19, с. 64]. Поважали В. Фреху і колеги – за неупередженість і незалежність своїх суджень; чотири рази його обирали на посаду декана філософського факультету (1787, 1791, 1798, 1803), а у 1787/88 роках його навіть обирали ректором Львівського університету.

Тисяча сімсот вісімдесят сьомого року в Львівському університеті відкрили "Studium Ruthenum" (Руський інститут) з українською мовою викладання, в якому готували греко-католицьких священиків. Професором кафедри логіки, метафізики і моральної філософії обрали вихідця із Закарпаття Петра Дмитровича Лодія (1764–1829). В університеті, крім курсів логіки, метафізики і моральної філософії, П. Лодій читав лекції з чистої та прикладної математики, нумізматики, літератури, природознавства. Для того, щоб зручно було навчати, П. Лодій у 1790 р. запропонував власну україномовну філософську термінологію, переклав із латинської на "руську" підручник Х. Баумейстера "Настанови моральної філософії", підготував низку рукописних підручників. Зокрема, у Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаника зберігаються його рукописні лекції, які він читав у Львівському університеті: "Логические наставления" (50 аркушів), "Наставления логики" (50 аркушів), "Краткое введение в метафизику" (32 аркуші). Низка його праць із права до нас не дійшла.

Тисяча сімсот дев'яносто сьомого року П. Лодія призначили директором студій і деканом філософського факультету Львівського університету. Двадцять четвертого грудня того ж року молодий професор записався до Львівського Ставропигійського братства. Останні лекції у Львівському університеті П. Лодій прочитав 1 квітня 1802 р., після чого переїхав викладати філософію до Краківського університету. Перед від'їздом до Кракова він попросив надати йому докторського диплома, що й було зроблено. На посаді завідувача кафедри логіки, метафізики і моральної філософії у Львівському університеті П. Лодія замінив префект Генеральної греко-католицької семінарії у 1798–1815 рр. д-р Іван Лаврівський (1773–1846).

Іван Лаврівський був родом із Терця (над Сяном). У 1808 р. став звичайним професором науки релігії, будучи одночасно професором пасторальної теології в польській мові, корепетитором моральної теології в Руському інституті, суплентом грецької мови, членом Краківського наукового товариства. В останні роки життя І. Лаврівський був деканом Перемишльської капітули, залишивши їй величезну бібліотеку, що налічувала 20000 томів, і власні маєтки – Волю Меховну, Смольник, Лупків, призначені для утримання студентів. Він викладав за приписаними підручниками: в науці релігії – Фрінта, в пасторальній теології – Гіфтшютца тощо.

Ще одним відомим і шанованим професором філософії у Львівському університеті наприкінці XVIII ст. був Вацлав Ган (1763–1816), філолог, естетик і поет, який у 1784–1814 рр. очолював кафедру філології та естетики. Його поетичний талант проявився доволі рано: в 11 років почав писати вірші, в 17 – видав два томи віршів, окрім того, опублікував твори “Vermischte Versuche” (Відень, 1782), “Erstlinge der Muse geopfert” (Львів, 1787), “Xenokrat” (Львів, 1787) та ін.

На початку XIX ст. філософська думка в університеті почала дещо занепадати. Лекції В. Фрехи з логіки і філософії за останні 25 років, фактично, не зазнали змін, а тому в них не було враховано творчий доробок нової німецької філософії (І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шелінґ, Г. Гегель), що на той час набула чималої популярності в Європі. Тому й не дивно, що по смерті В. Фрехи у 1809 р. керівництво філософського факультету хотіло бачити викладачем філософії когось із репрезентантів нової німецької філософії. Спершу суплентом (замісником) професора кафедри логіки і філософії став Йозеф Спінолі, доктор філософії, префект рицарської Академії у Відні [10], згодом – Микола Нападівич. На жаль, через певні політичні події М. Нападівичу тоді так і не вдалося отримати кафедру.

Перевагу в 1811 р. надали професору філософії з Краківського університету Вацлаву Міхалові Фойгту (1765–1830) [14]. Він був родом із Фрідланду (Чехія), навчався у Празі, де в місцевому університеті з 1798 р. викладав риторику, а зі серпня 1804 р. став професором філософії в Краківському університеті. В. М. Фойгт переклав і прокоментував трактати Аристотеля “Про душу” і “Риторику”, здійснив низку історичних розвідок. Серед його основних праць виокремимо такі: “Aristoteles über die Seele” (Прага, 1794), “Die Quellen der Seelenruhe, sowie sie der Mensch in seinem Gemüthe findet” (Прага, 1799), “Die Rhetorik” (Прага, 1803), “Die Geschichte der Universität Krakau” (1807), “Die Art, wie die studierende Jugend aus der Philosophie geprüft” (Львів, 1811).

В. Фойгт викладав у Львівському університеті, користуючись власними лекціями, теоретичну і практичну філософію; у 1812 р. – першим в університеті почав читати педагогіку. Однак уже наступного року залишив через не до кінця зрозумілі причини (швидше за все через самовільний виклад філософії, без дотримання директив керівництва) посаду професора кафедри філософії і перебрався на роботу бібліотекарем і директором студій в Оломунці. Цілий рік посада керівника кафедри філософії у Львівському університеті була вакантною, допоки 24 грудня 1814 р. її все ж таки не отримав Микола Нападівич (1779–1845) [9].

М. Нападівич, доктор права, крайовий адвокат, народився в Увіслі (Тернопільщина). Навчався у Львівському університеті (1800–1804), докторат захистив у Кракові (1807), звідки повернувся до Львівського університету, де 31 рік пропрацював на посаді професора. У викладах філософії він повернувся до підручника Й. Федера, з додатками “із власних скриптів”, продиктованих вимогами часу. З 1819 р. почав читати філософію за доволі сухим і нецікавим підручником “Elementa Philosophiae” Й. К. Лікавеца. Власних же літературних і філософських творів М. Нападівич не писав, тому про його філософські погляди сказати важко. Як лектор, був зрозумілим, красномовним і переконливим; як екзаменатор – строгим і справедливим.

У 1825 р. М. Нападівич почав працювати на кафедрі натурального і кримінального права. Після того, як він пішов, на вакантну посаду професора кафедри філософії зголосилися аж 13 кандидатів із різних університетів і ліцеїв, серед них Міхал Штекер і Міхал Сахоровський із Відня, Строппель і Францішек Стронський зі Львова, останній з яких став суплентом кафедри філософії, яку, щоправда, так і не отримав одразу. В грудні 1828 р. її керівником призначили ксьондза Марцеля Горака [3], якого звільнили “за власним бажанням” у червні 1830 р. Лекції з філософії почали читати заступники професора, так звані ад’юнкти, допоки в березні 1834 р. кафедру філософії не очолив Францішек Стронський (1803–1865) [12]. До того він уже кілька років пропрацював суплентом у Львівському університеті, а тому легко переміг у конкурсі на посаду професора кафедри філософії двох своїх конкурентів – Екснера й Унгера.

Ф. Стронський викладав філософію за підручником Й. К. Лікавеца, але підготував і свій підручник, який, щоправда, так і не було надруковано. У філософії професор цікавився головню антропологічною проблематикою. Ф. Стронський, за словами Л. Фінкеля, “...належав, по суті, до найвидатніших постатей Львівського університету перед 1848 р.: свідченням чого було те, що його знали всі особисто без жодних винятків чи обмежень” [19, с. 223]. Незважаючи на авторитет серед професорів і повагу серед студентів, у своїх викладах філософії, він, як поляк, не міг користуватися такими правами і свободами, які мали професори, які були німцями за національністю. Це значно пригнічувало його творчий талант, а тому вже через два роки, у 1836 р., він із радістю обійняв посаду директора бібліотеки Львівського університету.

Після відходу Ф. Стронського посада професора кафедри філософії два роки була вакантною: лекції з філософії читали ад’юнкти Микола Липинський та Йозеф Ягер, які намарно старалися отримати посаду професора. У кінцевому підсумку 1839 року цю посаду обійняв ад’юнкт Віденського університету Ігнацій Ян Гануш (1812–1869) [2].

І. Я. Гануш, чех за національністю, народився у Празі. Освіту здобув у Празькому та Віденському університетах. Лекції читав за новим підручником із філософії (“Lehrbuch der Philosophie”, Відень, 1835), затвердженим австрійським урядом у 1835 р. Сам же І. Гануш був новим типом філософа-викладача, якого до того часу ще не було у Львівському університеті. Лише за кілька років роботи у Львові він опублікував низку філософських праць: “Die Wissenschaft des slavischen Mythos” (Львів, 1842), “Handbuch der wissenschaftlichen Denklehre” (Львів, 1843), “Grundzüge eines Handbuches der Metaphysik” (Львів, 1845),

“Handbuch der philosophischen Ethik” (Львів, 1846). Загалом його науковий доробок налічує понад 30 праць, присвячених питанням філософії, історії світової культури та слов'янознавства. Він першим опублікував праці з філософії чеською мовою, чим неабияк послужився чеському національному відродженню.

І. Я. Гануш перебував під впливом філософії Г. Геґеля (особливо його історіософії) та Ф. Шелінґа. Їхні ідеї викладач популяризував у своїй науково-педагогічній діяльності. Він прагнув поєднати історію і філософію, запропонував філософський погляд на слов'янську міфологію, дослідив побут і звичаї давніх слов'ян, походження слов'янської писемності, історію слов'янської літератури [7].

Лекції І. Я. Гануша були зрозумілі й чіткі. Вони були настільки популярні, що їх відвідували навіть студенти з інших факультетів. Щоправда, як викладач, він був дуже строгим і безапеляційним, тримався осторонь студентського життя.

У 1847 р. І. Я. Гануш переїхав працювати до Праги. На кафедрі філософії у Львівському університеті його замінили супленти, допоки у 1849 р. її не отримав Микола Липинський (1807–1873).

Микола Липинський був корінним львів'янином. Закінчив філософський факультет Львівського університету; у 1834 р. почав працювати ад'юнктом філософії, у 1835 р. – став доктором філософії, після чого деякий час працював у Тарнаві, звідки у 1848 р. повернувся назад до Львова. Він першим у Львівському університеті почав викладати філософію польською мовою (1862). Читав лекції з теоретичної філософії, моральної філософії та історії філософії. У 1867 р. опублікував у Львові свою працю “Zarys antropologii psychicznej czyli psychologii empirycznej dla użytku dojrzałszej młodzieży”.

Через важку хворобу в 1870 р. М. Липинський вийшов на пенсію. Після його відходу на короткий час професором кафедри філософії став Кароль Зигмунд Барак-Рапппорт (1834–1885), автор праці “Die Rache als Rechtsprinzip” (1866). Однак він уже через рік, у 1871 р., відбув до Інсбрука. Новим професором кафедри філософії став Евсебіуш Черкавський (1822–1896) [15], з іменем якого пов'язано подальші 20 років викладання філософії у Львівському університеті.

Е. Черкавський народився в Тучапах (Ярославський повіт); вивчав філософію і право у Львівському університеті, де в 1842 р. отримав ступінь доктора філософії. За час своєї професури тричі був обраний ректором Львівського університету, кілька разів – деканом філософського факультету, був членом Шкільної крайової ради, як делегат від міста Львова, займався реформуванням сфери освіти, сприяв впровадженню викладання польською мовою в закладах освіти різних ступенів. Він написав такі праці: “O terażniejszych poglądach naukowych na budowę społeczeństwa” (1876), “Zarys psychologii empirycznej” (1874), “Język niemiecki w gimnazyach i szkołach realnych z językiem wykładowym polskim i ruskim” (1880), “Reforma gimnazyów” (1882).

Лекції професора Е. Черкавського з педагогіки в середині 1870-х рр. відвідували студенти філософського факультету Львівського університету І. Франко (1856–1916) та М. Павлик (1853–1915).

Після того, як Е. Черкавському виповнилося 70 років, він, згідно з приписом Уставу університету від 09.04.1870 № 47, змушений був вийти на пенсію. Лекції з філософії почав читати Олександр Рациборський (1845–1920) [11], якого в 1891 р. призначили надзвичайним професором філософії у Львівському університеті.

О. Рациборський народився в Чернеліці (Городенський повіт); навчався в гімназіях Станіслава і Львова. Він закінчив Львівський університет, в якому в 1883 р. отримав ступінь доктора філософії, захистивши дисертацію "Podstawy teoryi poznania w systemie logiki dedukcyjnej i indukcyjnej J. St. Milla" (Львів, 1883). Його габілізували на приват-доцента філософії у Львівському університеті у 1885 р. У 1886 р. він стажувався в Сорбоні (Париж), а в 1890 р. – на Вшехніці (Відень).

У своїй дисертації О. Рациборський проаналізував значення категорій і підстави теорії пізнання в "Системі логіки" Дж. С. Мілля, його погляди на природу математичних і логічних істин, поняття причиновості тощо. У "Програмі викладів філософії" подав низку визначень філософії: "Філософія є наукою про найголовніші закони внутрішніх і зовнішніх явищ стосовно мислячого суб'єкта", "Філософія є наукою про найголовніші закони духу і матерії". Крім того, він виділив і детально проаналізував шість частин філософії, а саме: психологію, формальну логіку, теорію пізнання, метафізику, естетику та етику. О. Рациборський написав такі праці: "Etyka Spinozy krytycznie rozebrana i z tegoczesnym materializmem zestawiona" (Львів, 1882), "Przedmiot i podział filozofii" (Львів, 1887), "Przyrodnicze podstawy naszych sądów estetycznych" (Львів, 1888), "Spinoza, rozbiór krytyczny" (1889), "O logice W. Kozłowskiego" (1892), "Ogólny zarys systemu filozofii" (Львів, 1892), "Filozofia jako nauka akademicka" (1894) та ін. Отже, професор О. Рациборський увійшов в історію польської філософії як дослідник творчості Дж. С. Мілля та Б. Спінози, знавець історії філософії та логіки. Однак якісно нова сторінка в історії викладання філософії у Львівському університеті була написана уже професором Казимиром Твардовським та його учнями.

III. К. Твардовський та його учні (кін. XIX – пер. пол. XX ст.)

Свою першу лекцію у Львівському університеті новопризначений професор філософії К. Твардовський прочитав 15 листопада 1895 р. Вона відкривала курс логіки. Організаційний і педагогічний талант К. Твардовського проявився відразу. Він розумів, що серйозне вивчення філософії не можливе без проведення регулярних семінарів, обширної бібліотеки для студентів.

Щоб знайти можливість безпосередньо спілкуватись зі своїми студентами, чому не дуже сприяло лише читання лекцій, викладач у 1897–1898 роках відкрив перший у Польщі філософський семінар. Учасники семінару повинні були його регулярно відвідувати, щотижня здавати письмові завдання. На засіданнях семінару під керівництвом професора проходило читання класиків філософії (винятково мовою оригіналу) з інтерпретацією їхніх праць. К. Твардовський створив ідеальні умови для занять науковою діяльністю. Всі учасники семінару могли вільно користуватися Лекторіумом. Кожен із студентів мав власний ключ від Лекторіуму, своє місце за столом і міг вільно користуватися книжковим фондом бібліотеки, книги до якого були надані самим К. Твардовським (у 1930 р. у цій бібліотеці нараховувалося близько 8000 томів). Сам професор перебував у Лекторіумі по 8–9 годин щодня, подовгу спілкуючись із студентами [1, с. 14–15].

Дванадцятого лютого тисяча дев'ятсот четвертого року, в день смерті І. Канта, К. Твардовський заснував Польське філософське товариство, метою якого було підтримання дружніх відносин між науковцями, що виникли під час нав-

чання. Завдяки членству в Польському філософському клубі учнями К. Твардовського продовжували вважати себе не лише філософи, але й учені різних спеціальностей: математики Х. Штейнгауз і С. Банах, мовознавець Є. Курилович, філолог-класик Р. Гансінець, орієнталіст С. Шайєр та ін. У монографії Я. Воленського “Львівсько-варшавська філософська школа” наведено список членів цієї інтелектуальної спільноти, що налічує 80 осіб, який, однак, далеко не повний. Серед найвідоміших членів цієї школи, які навчалися у Львівському університеті, варто назвати передусім такі імена: Я. Лукасевича, Вл. Вітвіцького, Ст. Лесьневського, К. Айдукевича, Т. Котарбінського, Т. Чезовського, С. Балея, Ф. Смолки, Д. Громської, С. Лемпіцького, З. Лемпіцького, А. Мостовського, М. Третера, З. Завірського, Р. Інґардена тощо. Серед перших аспірантів К. Твардовського, які надалі стали науковцями зі світовим ім'ям, виокремимо таких:

а) Яна Лукасевича (1878–1956), який здобув докторський ступінь із математики і філософії з найвищою відзнакою у 1902 р. на основі захисту дисертації “О індукції jako inwersji dedukcji”. У 1906 р. його габілітували, і він почав читати лекції у Львівському університеті як приват-доцент. У 1907–1908 роках Я. Лукасевич уперше у Польщі прочитав спеціалізований курс лекцій із математичної логіки. У 1911 р. його призначили екстраординарним професором із логіки і філософії у Львівському університеті. Однак уже через чотири роки він отримав пропозицію попрацювати у Варшавському університеті, яку охоче прийняв;

б) Владислава Вітвіцького (1878–1948), який отримав ступінь доктора філософії у Львівському університеті в 1901 р. на підставі захисту дисертації “Analiza psychologiczna ambicji”. Після чого в 1901–1902 роках займався психологічними дослідженнями у лабораторіях А. Гофлера у Віденському університеті та В. Вундта у Лейпцизькому університеті. З 1904 по 1919 рр. Вл. Вітвіцький працював на посаді приват-доцента філософського факультету Львівського університету. Згодом переїхав до Варшави;

в) Станіслава Лесьневського (1886–1939), який у літньому семестрі 1910 р. переїхав до Львова, бажаючи писати докторську дисертацію під керівництвом К. Твардовського. У Львівському університеті він вивчав філософію і математику, цікавився алгеброю логіки Е. Шредера, логічними парадоксами, теоріями відношень і ймовірностей. Перші ґрунтовні лекції з математичної логіки прослухав, відвідуючи курс Я. Лукасевича. У липні 1912 р. Ст. Лесьневський захистив докторську дисертацію “Przyczynek do analizy zdań egzystencjalnych”. Однак уже через рік покинув Львів і вирушив працювати до Варшави;

г) Казимира Айдукевича (1890–1963), який вступив на філософський факультет Львівського університету в 1908 р. У студентські роки він найбільше цікавився проблемами філософії, математики і фізики, із захопленням слухав лекції Я. Лукасевича з логіки, К. Твардовського з філософії і В. Серпінського з математики. У 1912 р. К. Айдукевич отримав науковий ступінь доктора філософії, успішно захистивши під керівництвом К. Твардовського дисертацію “O stosunku aprioryzmu przestrzeni u Kanta do kwestii genezy wyobrażenia przestrzeni”. У Львівському університеті він працював до кінця II світової війни, пройшовши шлях від асистента до професора кафедри. Цікаво, що в 1919 р. К. Айдукевич одружився на дочці К. Твардовського – Марії: в подружжя народилися дочка та син.

г) Тадеуша Котарбінського (1886–1981), який у 1907–1912 роках вивчав філософію і класичну філологію у Львівському університеті, а у 1912 р. під керівництвом К. Твардовського захистив докторську дисертацію “Utylitaryzm w etyce Milla i Spencera”;

д) Тадеуша Чежовського (1889–1981), який у 1907–1912 роках у Львівському університеті вивчав, зокрема, філософію у К. Твардовського, математику у В. Серпінського та фізику в М. Смолуховського. У 1914 р. Т. Чежовський під керівництвом К. Твардовського захистив докторську дисертацію “Teoria klas”.

Як бачимо, серед учнів К. Твардовського були не лише логіки (Я. Лукасевич, Ст. Лесьневський, К. Айдукевич), але й психологи (Вл. Вітвіцький, С. Балей), теоретики літератури (З. Лемпіцький), філософи природи (З. Завірський) тощо.

Зазначимо, що К. Твардовський, окрім науково-педагогічної роботи, непогано справлявся і з адміністративною. Так, у 1900–1901 та 1904–1905 академічних роках він виконував обов'язки декана, а зимою 1908–1909 рр. Академічний сенат доручив йому реорганізувати канцелярію Львівського університету і впорядкувати записи в матрикулах студентів. Крім того, К. Твардовський брав участь у різноманітних семінарах, з'їздах, конгресах із філософії, психології, педагогіки.

Особливо яскраво організаційний талант К. Твардовського проявився в роки I світової війни, коли в червні 1914 р. Сенат університету вибрав його на наступний академічний рік ректором цього закладу. Початок війни застав його в Пороніне, де він традиційно відпочивав із сім'єю. Тому свої обов'язки ректора він виконував, перебуваючи в еміграції у Відні, оскільки до Львова повернутися у воєнний час не було як. У 1915 р. К. Твардовський повернувся до Львова і виконував обов'язки ректора ще протягом двох наступних років.

Після того, як Польща здобула незалежність, йому двічі пропонували очолити кафедри у Варшавському університеті, але він після деяких вагань все ж таки залишився вірним Львову.

Серед численних філософських творів, які К. Твардовський написав, перебуваючи на посаді професора філософії Львівського університету, згадаємо лише найвагоміші: “Etyka wobec teorii ewolucji” (1896), “Psychologia wobec fizjologii i filozofii” (1897), “Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki” (1901), “O idio- i allogenetycznych teoriach sądu” (1907), “O jasnym i niejasnym stylu filozoficznym” (1919), “Symbolomania i pragmatofobia” (1921), “O naukach apriorycznych czyli racjonalnych (dedukcyjnych) i naukach aposteriorycznych czyli empirycznych (indukcyjnych)” (1923) та ін.

Як фундаментальний метод філософії К. Твардовський розглядав метод семіотичного аналізу. Головні філософські ідеї польського мислителя ґрунтувалися навколо розвитку логіко-психологічної теорії судження. Судження як процес, тобто як психічний акт, він зараховував до психології, а як результат – до логіки. У кожному судженні К. Твардовський пропонував розрізнити три моменти:

- 1) акт – ствердження або відкидання певного змісту;
- 2) зміст – існування або не існування дечого;
- 3) предмет – те, існування чого стверджується або відкидається.

Судження, на його думку, відрізняється від інших актів свідомості (уявлень, відчуттів чи бажань) тим, що лише до нього можна застосувати предикати “іс-

тинності” та “хибності”. Усі судження К. Твардовський поділяв на алогенетичні й ідіогенічні [22, с. 467–468]. Згідно з алогенетичною теорією, судження є просто комбінацією уявлень (понять). За ідіогенічною теорією, судження – це психічне явище *sui generis*.

Наприкінці 1920-х років стан здоров'я професора різко погіршився. У 1929 р. він попросив Сенат університету про відставку. Свою останню лекцію в ролі діючого професора університету К. Твардовський прочитав 27 березня 1930 р. Як почесний професор, щоправда, він читав цикл лекцій “Історія філософії в нарисах” ще в 1931 р. Після його виходу на пенсію виникло питання, хто очолить кафедру філософії у Львівському університеті. В кінцевому підсумку К. Твардовський погодився з кандидатурою феноменолога Романа Інґардена (1893–1970), оскільки виступав проти поширення логістики (математичної логіки) [Див. напр.: 13] і відповідно кандидатури А. Тарського.

Роман Інґарден розпочав студії на філософському факультеті Львівського університету восени 1911 р. Філософські студії він намагався поєднувати з поглибленим вивченням математики та фізики. Однак уже в квітні 1912 р. виїхав на навчання до Геттінгенського університету. До Львова він повернувся влітку 1925 р., розпочавши викладацьку діяльність у Львівському університеті, паралельно працюючи в одній із львівських гімназій. На посаді професора кафедри філософії Львівського університету Р. Інґарден працював із 1933 по 1939 рр.

Його філософські зацікавлення зосереджувалися на проблемах онтології, теорії пізнання та естетики, на які особливо сильно вплинули філософські ідеї вчителя Р. Інґардена – Е. Гусерля, з яким перший, щоправда, намагався дискутувати. Так, для Р. Інґардена, на відміну від Е. Гусерля, головним завданням феноменології було доведення існування реального, а не ідеального світу. У своїх працях “*Über die Stellung der Erkenntnistheorie im System der Philosophie*” (1926), “*Das literarische Kunstwerk*” (1931), “*O poznawaniu dzieła literackiego*” (1937), “*Szkice z filozofii literatury*” (1947), “*Spor o istnienie świata*” (1947–1948) “*O dziele literackim*” (1960), “*O strukturze przyczynowej realnego świata*” (1981) тощо Р. Інґарден, окрім наведення доказів реального існування світу, накреслив формальну будову самостійно існуючого предмета, сформулював оригінальну онтологічну концепцію, обґрунтував взаємну незалежність теорії пізнання та інших наук, проаналізував структури літературного твору, способів і форм естетичного світосприйняття, а також теорію мови і філософські засади логіки.

У 1939–1941 роках Р. Інґарден був професором кафедри германістики Львівського університету. Після закінчення війни він переїхав до Кракова, де в Ягеллонському університеті у 1946 р. очолив кафедру математики.

Проаналізувавши історію викладання філософії у Львівському університеті, можемо зробити висновок, що вона розпочинається за часів існування Львівської єзуїтської колегії, однак відчутних здобутків досягає лише завдяки зусиллям українського мислителя П. Лодія, чеського мислителя І. Гануша, польських філософів та логіків К. Твардовського, Я. Лукасевича, Ст. Лесьневського, К. Айдукевича, Р. Інґардена та ін. Розвиток філософських досліджень був перманентним, мав свої злети і застої. Науковці Львівського університету в руслі філософських досліджень свого часу розвивали проблематику логіки, психології, історії філософії, теорії літератури, естетики, етики, методології науки

тощо. Однак із приходом у 1939 р. на землі Західної України радянської влади істотно змінився не лише викладацький склад кафедри філософії Львівського університету, але й змінилася тематика філософських досліджень, що перебувала під значним впливом ідей діалектичного матеріалізму. Настав новий період в історії викладання філософії у Львівському університеті, який потребує окремого вивчення.

Таблиця 1

Професори кафедри філософії Львівського університету 1784–1939 років

№ п.п	Ім'я, прізвище	Роки життя	Очолювали кафедру філософії
1.	Віт Фреха (Wit Vrecha)	?–23.01.1809	1784–1809
2.	Петро Лодій (Piotr Lody)	04.05.1764–10.06.1829	[1787–1802 – “руською мовою”]
3.	Іван Лаврівський (Jan Ławrowski)	15.05.1773–25.06.1846	[1802–1808 – “руською мовою”]
4.	Вацлав Міхал Фойґт (Wacław Michał Voigt)	05.11.1765–24.09.1830	1811–1813
5.	Микола Нападівич (Mikołaj Napadiewicz)	09.03.1779–11.04.1845	1814–1825
6.	Марселій Горак (Marceli Horak)	?–?	1828–1830
7.	Францішек Стронський (Franciszek Stronski)	01.01.1803–13.04.1865	1834–1836
8.	Ігнацій Ян Гануш (Ignacy Jan Hanus)	28.11.1812–19.05.1869	1839–1847
9.	Микола Липинський (Mikołaj Lipinski)	06.12.1807–18.07.1873	1849–1870
10.	Кароль Зигмунд Барак-Рапппорт (Karol Zygmund Barach-Rappaport)	17.04.1834–09.03.1885	1870–1871
11.	Евсебіуш Черкавський (Euzebiusz Czerkawski)	04.02.1822–21.09.1896	1871–1892
12.	Казимир Твардовський (Kazimierz Twardowski)	20.10.1866–11.02.1938	1895–1930
13.	Роман Інґарден (Roman Ingarden)	05.02.1893–14.06.1970	1933–1939

Література

1. *Воленський Я.* Львовско-Варшавская философская школа. М.: РОССПЭН, 2004.
2. *Гануш І.* // ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 365.
3. *Горак М.* // ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 468.
4. *Домбровський Б.* Львовско-варшавская философская школа (1895–1939) // <<http://ru.philosophy.kiev.ua/library/dombrovski/03.html>>.
5. *Кирик Д., Сініцина А.* Петро Лодій: життя, діяльність і вчення. Івано-Франківськ: ЛНБС НАНУ, 2006.
6. *Кравчук І.* Петро Лодій як представник української академічної філософії : дис... канд. філос. наук: 09.00.05. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2008.

7. *Кріль М.* Слов'янознавчі дослідження Ігнація Яна Гануша // Проблеми слов'янознавства. 1995. Вип. 47. С. 48–52.
8. *Маковельский А.* История логики. Жуковський–Москва: КУЧКОВО ПОЛЕ, 2004.
9. *Нападієвич М.* // ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1331.
10. Переписка з Галиційським губернським управлінням про призначення Спінолі Йозефа замісником професора кафедри логіки і філософії (24 січня 1809 – 27 січня 1809) // ДАЛО, ф. 26, оп. 22, спр. 88, 2 с.
11. *Рацборський О.* // ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1602.
12. *Стронський Ф.* // ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1830.
13. *Твардовский К.* Символомания и прагматофобия // Исследования аналитического наследия Львовско-Варшавской школы. Вып. 1. СПб.: Міръ, 2006. С. 238–252.
14. *Фойгт В.* // ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1961.
15. *Черкавський Е.* // ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 2059.
16. *Шевченко Т.* Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти XVI – середини XVII ст. Львів: Свідчадо, 2005.
17. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995. Kraków: WAM, 1996.
18. *Feder J.* Institutiones logicae et metaphysicae. Gottingae, 1781 // <<http://books.google.com.ua/books?id=>>.
19. *Finkel L., Starzyński S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Lwow: Drukarnia E. Winiarza, 1894.
20. *Jaworski F.* Uniwersytet lwowski. Lwyw: Nakładem towarzystwa miłośników przeszłości Lwowa, 1912/ // <<http://www.lwow.home.pl/universytet.html>>.
21. RATIO STUDIORUM: Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти. Львів: Свідчадо, 2008.
22. *Twardowski K.* O idio- i allogenetycznych teoriach sadu // Przegląd Filozoficzny. X/4. S. 467–468.

A HISTORY OF PHILOSOPHY TEACHING AT THE UNIVERSITY OF LVIV (THE XVII-TH – THE FIRST HALF OF THE XX-TH CENT.)

Andriy Synytsya

Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: andriy-synytsya@yandex.ru

The history of philosophy teaching at the University of Lviv since the foundation of the Lviv Jesuit Collegium and up to the beginning of World War II is analysed. The following stages of philosophy teaching at the University of Lviv are considered separately: I. Course of philosophy in the Jesuit education (XVII centuries). II. Philosophical research of professors of philosophy (the end of the XVII-th – the end of the XIX-th centuries). III. K. Twardowski and his disciples (the end of the XIX-th – the first half of the XX-th centuries). Based on the

analysis of modern scientific investigations and archived documents marked the value of the University of Lviv teachers' contribution in the development of Ukrainian culture and philosophy.

Key words: history of Philosophy, University of Lviv professors, the subject of philosophy, Jesuit education, K. Twardowski's teaching.

Стаття надійшла до редколегії 25.11.2010

Прийнята до друку 12.12.2010